

MIESIĘCZNIK
STOWARZYSZENIA
BIBLIOTEKARZY POLSKICH
I BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ M.ST. WARSZAWY

3/2000

BIBLIOTEKARZ

Irena RZOŃCA,
Krystyna SZYLHABEL:
Dokumenty elektroniczne w systemie APIN

Władysław KOLASA:
Kartka z dziejów komputeryzacji bibliotek polskich
(rola Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich)

Tadeusz ZARZĘBSKI:
Sprawy biblioteczne w administracji rządowej III RP

Irena AUGUSTYNOWSKA:
Biblioteki publiczne w Republice Federalnej Niemiec

Władysław Kolasa

**Kartka z dziejów
komputeryzacji bibliotek
polskich**

**(rola Stowarzyszenia Bibliotekarzy
Polskich)**

Wkład Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w rozwój nowoczesnych rozwiązań w polskim bibliotekarstwie wydaje się niewątpliwy. Trudno jednak przypisać mu jednoznaczne miejsce wśród inicjatorów i koordynatorów automatyzacji, co wynika głównie z faktu, że jeszcze do niedawna komputeryzację wiązano bardziej z działalnością ośrodków informacji naukowej i ich usługami serwisowymi niż z tradycyjnie rozumianym bibliotekarstwem. Współcześnie rozróżnienie takie nie jest już tak oczywiste, zaś granica uległa stopniowemu zatarciu. Niezależnie od powyższych rozróżnień — przyjmijmy — że na polską drogę ku automatyzacji złożyły się wspólne wysiłki zarówno wielu organizacji branżowych i grup

nieformalnych, jak również wkład indywidualnych osób zafascynowanych rozwojem technologii. Rola Stowarzyszenia wyrażała się więc bądź w inspirowaniu konkretnych przedsięwzięć, bądź w aktywnym współudziale, bądź indywidualnym zaangażowaniu członków.

Proces automatyzacji w polskim bibliotekarstwie nie jest jednak — jak mogłoby się to wydawać — owocem ostatniej dekady, choć rzeczywiście dopiero w ostatnich kilku latach nastąpił w tej dziedzinie istotny postęp. Poprzedziły go ponad trzydziestoletnie doświadczenia światowych bibliotek i instytutów informacji oraz nieśmiałe próby polskiego bibliotekarstwa podejmowane już od połowy lat sześćdziesiątych¹⁾. Zaznaczyć należy, że również rola komputerów podlegała w tym czasie istotnej ewolucji. Początkowo zastosowano je do selektywnej dystrybucji informacji i redagowania wydawnictw informacyjnych (tworzenie indeksów i sortowanie), następnie poszerzono ich funkcję do obsługi dużych baz danych i przetwarzania zbiorów pełnotekstowych, by wreszcie użyć je do sterowania systemami zintegrowanymi, komunikacją i zastosować do multimediiów.

Jednym z pierwszych był system ARKA służący do wspomagania prac redakcyjno-wydawniczych i katalogowych (katalogi CKKZ, CKBCzZ)²⁾, nad którym prace w Bibliotece Narodowej w Warszawie podjęto już w drugiej połowie lat sześćdziesiątych. Projekt ów, mimo częściowej realizacji, nie zyskał jednak szerokiego rozmachu. Większe znaczenie miały natomiast samotne prace Politechniki Wrocławskiej nad tworzeniem zautomatyzowanych systemów informacyjnych (z wykorzystaniem maszyn ODRA 1300 i RIAD) podjęte w tamtejszej Bibliotece Głównej już od początku lat siedemdziesiątych — w 1974 r. eksploatowano już pierwszą bazę danych (INSPEC). W kolejnych latach komputeryzacja wkroczyła do Biblioteki Narodowej (system SABINA), CINTE, bibliotek politechnik: Warszawskiej, Poznańskiej, czy Szczecińskiej oraz wybranych zespołów regionalnych, by wspomnieć o krakowskim systemie KRAKUS.

Czynnikiem, który wyznaczał wówczas tempo komputeryzacji była przede wszystkim dostępność międzynarodowych baz danych (PASCAL, INSPEC czy ASSISTENT), czemu wtórował radykalny wzrost liczby nowych publikacji oraz konieczność wymiany informacji na nośnikach maszynowych, do czego zachęcała przynależność do systemów międzynaro-

wych. Do końca lat osiemdziesiątych eksploatowano w kraju 19 baz krajowych oraz około 20 zagranicznych. Reasumując osiągnięcia tego okresu, należy pamiętać, że zakres komputeryzacji był ściśle ograniczony przez bariery techniczne i ekonomiczne. Mówiąc ściślej: dostępny wówczas sprzęt (komputery III generacji), poza wysoką ceną, znacznymi gabarytami i energochłonnością cechowała skomplikowana obsługa, co w praktyce oznaczało konieczność pośrednictwa informatyków. Nie dziwi więc fakt, że decyzję o ich zastosowaniu podejmowano tylko w przypadkach koniecznych.

Przełom przyniosły dopiero lata osiemdziesiąte wraz z błyskawiczną karierą mikroinformatyki, którą zapoczątkowało upowszechnienie się pecetów (1981). Szybko okazało się, że mikrokomputery pod względem mocy obliczeniowej w niczym nie ustępują dużym maszynom poprzedniej generacji i z powodzeniem nadają się do zastosowań profesjonalnych. Fakt ów szybko stał się motorem bezprecedensowej kariery przyjaznego użytkownikowi oprogramowania biurowego i różnorodnych aplikacji użytkowych, w tym systemów obsługi baz danych. Równoległe z jego rozwojem następował dalszy wzrost wydajności, rosła sprzedaż komputerów i malały ich ceny. W przeciągu kilku lat nastąpiło przekroczenie progu umasowienia. Bez większego trudu możliwe stało się zastosowanie komputera do prac bibliotecznych, i to bez względu na jej wielkość i charakter świadczonych usług. Z tą myślą opracowano przyjazne dla użytkownika systemy obsługi baz danych i pakiety zintegrowane, by wspomnieć tylko uniwersalną dBASE czy stricte bibliograficzny ISIS, opracowany w 1985 r. na zlecenie UNESCO i przeznaczony do bezpłatnej dystrybucji.

W kraju dostęp do zachodniej technologii skutecznie ograniczało jednak embargo, a pecety (z nielicznymi wyjątkami) raczej rzadko instalowano w polskich bibliotekach i ośrodkach informacji. Zmianę sytuacji przyniósł dopiero rok 1989 i uchwalone w sierpniu zniesienie ograniczeń eksportowych³⁾, co spowodowało zalew krajowego rynku tanimi komputerami klasy PC. Łatwo więc skonstatować, że realne warunki na komputeryzację przyniosły dopiero pierwsze lata bieżącej dekady, w które Polska wkraczała ze skromnym doświadczeniem i wieloletnim zapóźnieniem technologicznym.

Wkład SBP w rozwój komputeryzacji polskich bibliotek zaznaczył się w dwu aspektach:

organizacyjnym, który towarzyszył inicjowaniu konferencji, spotkań roboczych, seminariów, ekspertyz, współpracy ze środowiskiem międzynarodowym i fundacjami, oraz **szkoleniowym**, który najmocniej zaznaczył się w akcji wydawniczej. Warto wspomnieć również o wysiłkach SBP na rzecz popularyzacji idei komputeryzacji i próbach jej synchronizacji. Pamiętać bowiem należy, że duże biblioteki naukowe dysponujące już pewnym doświadczeniem od początku szukały samodzielnych rozwiązań; w tym zakresie rola SBP ograniczała się do współpracy i personalnego udziału członków. Precyzyjniej wkład ów zobrazuje szczegółowy przegląd najważniejszych imprez i przedsięwzięć zainicjowanych lub wspieranych przez Stowarzyszenie:

- Już w 1987 r. z inicjatywy Biblioteki Politechniki Poznańskiej i przy współudziale poznańskiego ZO SBP odbyła się Międzynarodowa Konferencja „Komputeryzacja prac w bibliotece”, gdzie zaprezentowano dotychczasowy dorobek w zakresie automatyzacji w Bibliotece Narodowej, bibliotekach politechnik: Poznańskiej, Wrocławskiej i Warszawskiej oraz zapoznano się z rozwiązaniami stosowanymi w Niemczech. Obrady miały na celu zainteresowanie automatyzacją władz centralnych. Niestety z uwagi na pogłębiający się kryzys polityczny i gospodarczy w kraju impreza nie odbiła się szerszym echem⁴⁾.
- Pierwszym ważnym spotkaniem, które zaoocowało konkretnymi ustaleniami, okazała się I Ogólnopolska Konferencja nt. „Automatyzacji bibliotek publicznych” zorganizowana przez Zarząd Główny i Okręg Białostocki SBP. Na konferencji, która miała charakter pilotażowy, omówiono źródła informacji o systemach dostępnych w Polsce oraz przedyskutowano plan pracy nowo powołanej Komisji Automatyzacji SBP, której kierownictwo powierzono Dariuszowi Kuźmińskiemu⁵⁾.
- Do końca 1992 r. odbyło się jeszcze kilka innych imprez związanych z automatyzacją. M.in. dyrektorzy bibliotek szkół wyższych spotkali się we Wrocławiu (wcześniej — też w 1991 r.) — gdzie omówiono zagadnienia formatu danych, prace nad kartoteką haseł wzorcowych oraz rozważono kompleksowe rozwiązania komputeryzacji dla polskich bibliotek naukowych; zapoznano się także z systemem zintegrowanym VTLS. Obrady zakończono opublikowaniem ogólnych

wniosek w sprawie strategii działania bibliotek akademickich⁶⁾. Z tą datą można wiązać początek ich automatyzacji, gdyż jeszcze w 1992 r. niektóre z nich otrzymały grant Fundacji Mellona umożliwiający zakup systemu zintegrowanego⁷⁾. Z innych godnych uwagi imprez poświęconych komputeryzacji wymienić warto konferencję łódzką, I Ogólnopolskie Forum Bibliotekarzy Szkolnych oraz kilka szkoleń i kursów zorganizowanych w Bibliotece Narodowej. Rok 1992 zapisał się także jako pierwszy, w którym rozpoczęto dystrybucję danych „Przewodnika Bibliograficznego” na nośniku maszynowym.

- Kolejną ważną imprezą zorganizowaną ponownie w Białymstoku 1993 r. była II edycja konferencji „Automatyzacja bibliotek publicznych” ze znaczącym podtytułem „praktyczne aspekty”. Impreza stanowiła rozwinięcie działań podjętych dwa lata wcześniej. W trakcie obrad przedstawiono wyniki ankiety obrazującej stan komputeryzacji i omówiono osiągnięcia kilku wiodących placówek. Ważnym składnikiem konferencji było kompleksowe przedstawienie oferty BN skierowanej do bibliotek publicznych, omówienie zaawansowania prac BN nad normalizacją oraz prezentacja kilku systemów bibliotecznych: MAK, Co-Liber, SOWA, SIB, Marquis i Schola. Pokłosem konferencji stała się książka pod takim samym tytułem, wydana jako 5 tom serii „Nauka—Dydaktyka—Praktyka”.
- W 1994 r. odbyło się kilka ważnych imprez związanych z automatyzacją. M.in. zorganizowana w Poznaniu przez Bibliotekę Główną UAM i Sekcję Bibliotek Naukowych SBP konferencja „Zarządzanie bibliotekami w procesie automatyzacji” oraz Ogólnopolska Konferencja „Komputeryzacja bibliotek naukowych w aspekcie standaryzacji oprogramowania bibliotecznego” (Gdańsk)⁸⁾, gdzie zaprezentowano nowe doświadczenia komputeryzujących się bibliotek akademickich. Pracowały też inne środowiska: biblioteki wojskowe, rolnicze, medyczne oraz trwała akcja szkoleniowa. Największym jednak echem odbiło się II Forum SBP zorganizowane w czerwcu w Chorzowie pod znaczącym tytułem „Komputery w bibliotekach — Polska '94”. Wśród ponad 40 zaprezentowanych referatów omówiono wyczerpująco aktualny stan komputeryzacji polskich księżnic, dostępne bazy danych,

problemy sieci komputerowych, standardy oprogramowania i kwestie normalizacyjne, zmiany w kształceniu akademickim oraz procedury instalacji systemów. Referaty konferencyjne wydano w kolejnym, 9 tomie serii „Nauka–Dydaktyka–Praktyka”. Konferencja potwierdziła znaczny postęp jaki dokonał się na przestrzeni poprzedniego roku w liczbie zaangażowanych w komputeryzację bibliotek; niestety, nie był jeszcze zadowalający i dotyczył niemal wyłącznie dużych bibliotek. Za największą bolączkę, skutecznie hamującą prace innowacyjne, uznano brak podręczników i wyszkolonej kadry.

- W konsekwencji tych ocen Komisja Automatyzacji SBP zorganizowała w listopadzie 1995 r. w Zielonej Górze warsztaty pt. „Automatyzacja katalogów bibliotecznych — formaty, kartoteki wzorcowe, konwersja, retrokonwersja”. Do ich prowadzenia zaproszono uznanych ekspertów: Annę Paluszkiewicz (formaty USMARC), Teresę Głowacką (język KABA), Marię Lenartowicz (zawartość rekordu bibliograficznego i khw), Annę Sadoch (konwersja), Martę Grabowską i Annę Ogonowską (retrokonwersja), Adama Jeske i Bogdana Ficnera (standardy informatyczne) oraz przewodniczącego Komisji Dariusza Kuźmińskiego (katalogi zautomatyzowane)⁹⁾. Dodatkowym efektem warsztatów — już wtedy cieszących się znaczną popularnością — stały się materiały szkoleniowe, wydane później w kilku tomach serii „Propozycje i Materiały”.
- Komisja podjęła również inne działania, m.in. w BN zorganizowano warsztaty „Zarządzanie zmianami”¹⁰⁾ prowadzone przez Simona Francisa z Londynu; złożono w Fundacji Sorosa projekt „Internet dla bibliotek”¹¹⁾, opracowano na zlecenie MKiSz „Program automatyzacji bibliotek publicznych” oraz wykonano ekspertyzę nt. „Systemów informacyjnych w bibliotekach”¹²⁾. Żadna z tych prac nie miała niestety praktycznego wpływu na intensyfikację komputeryzacji bibliotek polskich, gdyż zlecniodawcy wkrótce wycofali się z projektów. Wyniki badań zaprezentowano natomiast na kolejnej białostockiej konferencji (Supraśl k. Białegostoku).
- III Ogólnopolska Konferencja „Komputeryzacja bibliotek publicznych” odbyła się w Supraślu w 1996 r. i spotkała się z równie dużym zainteresowaniem jak poprzednie.

Poza zaprezentowaniem osiągnięć kilku wiodących bibliotek publicznych, przedstawiono dwa obszernie referaty poświęcone analizie aktualnej sytuacji komputeryzacji bibliotek publicznych. Z badań wynikało, że na ponad 8400 bibliotek publicznych i ich filii już 309 wdrożyło jakiś system (w tym wszystkie wbp). Dominują polskie programy: MAK i SOWA. W wielu placówkach zainstalowano profesjonalną sieć i udostępniane są CD-ROM-y. Nadal największą bolączką są kłopoty z przeszkoleniem kadry oraz brak podręczników. Podobnie niezadowolający jest stan dostępu do Internetu¹³⁾. Z innych poruszanych na konferencji tematów szczególnie cenne okazało się wystąpienie Jadwigi Sadowskiej poświęcone „Kryteriom doboru systemu...” oraz Ewy Krysiak dotyczące retrokonwersji. Obrady zamknięto ustaleniem postulatów przesłanych do MKiSz. Dotyczyły one retrokonwersji bibliografii narodowej za lata 1946-1980, powołania przy BN centralnego ośrodka ds. automatyzacji, określenia zasad dotowania przez MKiSz dostępu do Internetu oraz przyjęcie „narodowego” harmonogramu automatyzacji. Materiały z konferencji wydano jako 9 tom „Propozycji i Materiałów”.

- Jedną z ostatnich inicjatyw SBP w 1997 r. była elektroniczna baza danych „Biblioteki w Polsce”, której premiera nastąpiła w marcu¹⁴⁾.

Obraz działalności SBP na polu krzewienia komputeryzacji byłby niepełny, gdyby nie wspomnieć o działalności Komisji ds. Opracowania Rzeczowego, intensywnie pracującej na rzecz języków dla systemów zautomatyzowanych, czy Komisji Bibliotek Naukowych działającej w wielu płaszczyznach. Problematyka komputeryzacji była także obecna na niemal każdym spotkaniu i konferencji SBP, niezależnie od tematu wiodącego, i z roku na rok przybierała na intensywności. Poza formami zorganizowanymi wielu członków SBP włączało się w prace innych środowisk, by wspomnieć współpracę z Konsorcjum VTLS, bibliotekami grupy TINLIB, ALEPH, PROLIB¹⁵⁾, Polskim Towarzystwem Informacji Naukowej, ośrodkami akademickimi czy CUKB. Współpraca owocowała wspólnymi projektami i przedsięwzięciami, a ich ukoronowaniem stały się liczne konferencje i publikacje. Właśnie liczba publikacji w poszczególnych latach świadczy najlepiej o tempie zachodzących przemian: w latach 1970-1980 ukazało się ich 55¹⁶⁾,

w kolejnym dziesięcioleciu ok. 100¹⁷⁾, w ciągu zaś pierwszych pięciu lat ostatniej dekady aż 446¹⁸⁾ (w tym 1990 — 47 poz., 1991 — 81, 1992 — 78, 1993 — 87, 1994 — 133) i wciąż lawinowo rośnie.

Równie wielkie zasługi w krzewieniu idei komputeryzacji mają wydawnictwa SBP: „Przegląd Biblioteczny”, „Bibliotekarz” i „Poradnik Bibliotekarza” oraz Komisja Wydawnicza SBP. Dzięki tej ostatniej środowisko bibliotekarskie otrzymało w kilku ostatnich latach kilkadziesiąt doskonałych książek fachowych skupionych w kilku seriach, wśród nich liczne poświęcono automatyzacji. Pierwszą był poradnik *Mikrokomputer w bibliotece*¹⁹⁾ (1990) wydany jako numer specjalny „Poradnika Bibliotekarza”. W latach następnych w serii „Nauka–Dydaktyka–Praktyka” ukazały się *Automatyzacja bibliotek publicznych* (1993), *Komputery w bibliotekach – Polska '94* (1994), monografia *Kartoteka wzorcowa języka KABA* (1994) oraz podręczniki: *Zastosowanie komputera w bibliotece*²⁰⁾ (1996), *Komputery – biblioteki – systemy A. Radwańskiego* (1996) i *Internet w bibliotece Z. Dobrowolskiego* (1998). A także drugie wydanie *Bibliotekarstwa* (1998), które poszerzono o 10 nowych rozdziałów — głównie dotyczących komputeryzacji.

Jeszcze więcej książek o komputeryzacji przyniosła druga seria „Propozycje i Materiały”, gdzie poza kilkoma tomami tekstów konferencyjnych²¹⁾ wydano liczne podręczniki i instrukcje²²⁾, a wśród nich najbardziej oczekiwane: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*, *Kartotekę wzorcową języka KABA T. Głowackiej* (1997) i *Elementarz MAK-a dla bibliotekarzy J. Maja* (1999); wciąż opracowywane są nowe. Seria dała także początek nowemu cyklowi, usamodzielnionej w 1998 r. podserii „FoKa”²³⁾.

Mijająca dekada zbiegła się w czasie z przełomem w automatyzacji polskich księżnic. Proces ten był jednak opóźniony o co najmniej pełne dziesięciolecie w stosunku do bibliotekarstwa światowego, co — paradoksalnie — pomogło ustrzec się przed wieloma błędami i skoryzować z doświadczeń zagranicznych. Osiągnięciami tego okresu, by wspomnieć tylko najważniejsze, są z całą pewnością wysiłki na rzecz standaryzacji formatu danych oraz katalogowania kooperatywnego. Powstały specjalistyczne instytucje i stowarzyszenia, istnieją bogate, dostępne online katalogi krajowych bibliotek i bibliografie elektroniczne. Głębokie

zmiany zaszły też w kształceniu akademickim bibliotekarzy, gdzie coraz więcej czasu poświęca się pracy w laboratorium i na dostępnych zdalnie maszynach. Najważniejszym jednak osiągnięciem — gdyż rzutującym na całe środowisko bibliotekarzy — stało się pokonanie barier psychologicznych i wypracowanie swojej kultury informatycznej, która w pełni zaowocuje dopiero w XXI wieku.

Władysław Kolasa jest asystentem w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

PRZYPISY:

- ¹⁾ Szerzej omawia je Radosław Cybulski w szkicu: *Problemy automatyzacji bibliotek*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” R. 16 (1980), s. 19-45.
- ²⁾ Skrót: CKKZ — Centralny Katalog Książek Zagranicznych; CKBCZ — Centralny Katalog Bieżących Czasopism Zagranicznych w Bibliotekach Polskich.
- ³⁾ [...] Od sierpnia 1989 Rząd Federalny USA zezwala na eksport do Europy Wschodniej i Chin komputerów PC/AT bazujących na procesorze 80286, w tym tzw. „laptopów” [...], cyt. za K. Golańchowski: „PCkurier” sprzed laty. „PCkurier” 1997, nr 20, s. 64.
- ⁴⁾ Szerzej: Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Komputeryzacja prac w bibliotece”, „Bibliotekarz” 1987, nr 10/11, s. 18-66.
- ⁵⁾ „Biuletyn ZG SBP” 1993, nr 3, s. 47.
- ⁶⁾ „Biuletyn ZG SBP” 1992, nr 1, s. 8.
- ⁷⁾ E. Dobrzyńska-Lankosz: *Konsorcjum polskich bibliotek stosujących VTLS. Sześć lat współpracy. W: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Warszawa 1998, s. 21.
- ⁸⁾ Przy współudziale SBP.
- ⁹⁾ „Biuletyn Komisji Automatyzacji” 1995, nr 1, s. 7-8.
- ¹⁰⁾ „Biuletyn Komisji Automatyzacji” 1995, nr 3, s. 7-8.
- ¹¹⁾ „Biuletyn Komisji Automatyzacji” 1995, nr 1, s. 8-10.
- ¹²⁾ „Biuletyn ZG SBP” 1995, nr 3/4, s. 13-14; Biuletyn Komisji Automatyzacji 1995, nr 3, s. 11-12.
- ¹³⁾ *Komputeryzacja bibliotek publicznych*. Warszawa 1996, s. 73-75.
- ¹⁴⁾ „Biuletyn Komisji Automatyzacji” 1995, nr 1, s. 10; tamże 1995, nr 3, s. 14; „Biuletyn ZG SBP” 1997, nr 2, s. 104-107.
- ¹⁵⁾ Szerzej: *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Warszawa 1998.
- ¹⁶⁾ R. Cybulski: *Problemy automatyzacji bibliotek*, op. cit. s. 40-43.
- ¹⁷⁾ Dane za lata 1980-1988 wg. T. Łapacz: *Automatyzacja w bibliotekarstwie i informacji naukowej. Publikacje w języku polskim za lata 1980-1988*, „Poradnik Bibliotekarza” 1990, nr 4/5, s. 37-40 [85 poz.]; dane za rok 1989 oszacowano na 15 poz.
- ¹⁸⁾ Dane za lata 1990-1994 wg. C. Kasibórski, J. Poważynska: *Automatyzacja w bibliotekarstwie i informacji naukowej. Bibliografia polskiego piśmiennictwa specjalistycznego za lata 1990-1994*. Wałbrzych 1995.
- ¹⁹⁾ Autorzy: A. Nahotko, W. Szczęch.
- ²⁰⁾ Autorzy: J. Maj, A. Nahotko, W. Szczęch; 2, poszerz. wyd. książki „Mikrokomputer w bibliotece”.
- ²¹⁾ *Biblioteka naukowa*. Warszawa 1995 i *Komputeryzacja bibliotek publicznych*. Warszawa 1996.
- ²²⁾ Poza wymienionymi m.in.: A. Paluszkievicz: *Struktura danych w zintegrowanych systemach bibliotecznych*. Warszawa 1997; M. Burchard: *Forum USMARC rekordu bibliograficznego dla druku muzycznego*. Warszawa 1997; poradnik: *Katalogowanie książek i wydawnictw ciągłych w formacie USMARC*. Warszawa 1997; *Hasła osobowe, korporacyjne i tytułowe*. Warszawa 1999; *Adaptacja formatu MARC BN dla potrzeb bibliografii regionalnej*. Warszawa 1999.
- ²³⁾ Dotychczasowo wydano: *Język haseł przedmiotowych KABA*. Warszawa 1998 i *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Warszawa 1998.